

ELVESZETT NAIV EPOSZUNK (A MAGYAR HŐSEPIKA)

Arany János már évek óta foglalkozott a népköltészet kérdéseivel, amikor 1858-ban megírta a *Naiv eposzunk* c. tanulmányát. Ebben az időben a homéroszi eposzokon, germán Nibelungenlieden, a francia Rolandéneken és sok más nyugati epikus versen kívül ismertté vált a finn nép *Kalevala* c. nemzeti eposza, a vele majdnem egyidejűleg a délszláv és az orosz hősdalok, ill. történeti énekek is. A romantikus nemzeti közvélemény nálunk is azt várta a népköltészet, főként pedig a balladák kutatásától, hogy végre megleli a magyar népi vagy naiv eposzt is. Nagy szükség is lett volna rá, különösen a szabadságharc bukása után. Sajnos, nem így történt és épp a negatív eredményeket foglalta össze Arany János, amikor említett művében ezeket írja: „Valahányszor idegen népköltészet egy-egy régi maradványa kerül kezembe, mindig elborultan kérdelem magamtól: volt-e nekünk valaha ős eredeti eposzunk? . . . Mert nagy önáltatás nélkül nem mondhatni, hogy a jelen öltő effélékben gazdag, ilyenek létrehozásában termékeny volt.” Arany ezután felsorakoztatja a középkori énekmondókra vonatkozó, általa ismert adatokat, sőt idéz néhány prózai részletet is az egyes krónikákból, amelyek egy-egy eposz töredékei lehettek. Így tehát szerinte volt magyar naiv eposz, természetesen versben, de a 16. századra teljesen nyoma veszett. Arany szerint ebben a középkori írástudók tudálékossága éppoly hibás, mint a keresztény hit türelmetlensége, mert egyrészt a népit, a tudatlant, másrészt pedig a pogányt, nem egyházit üldözték és irtották. Arany tőle telhetőleg elbeszélő költemények írásával is igyekezett a hiányokat pótolni.

Kérdésfeltevése tulajdonképpen máig időszerű, jóllehet száz év óta nagyot haladt a kutatás. Szó sincs arról, hogy valamiféle naiv eposzt találtunk volna, de egyre több a valószínűsíthető nyom, Arany elméletéhez tehát kiépült a tudományos, pontosabban szólva a filológiai apparátus. Már ezek az eredmények is biztatók, s annyira újszerűek még, hogy a modern kutatás fényében újra és újra érdemes visszatérnünk ezekhez a látszólag oly régi kérdésekhez.

Elöljáróban azonnal ki kell jelentenünk, hogy a népi, vagy naiv eposz eltűnése valamiféle nemzeti szerencsétlenség, sőt nem is egyedülállóan magyar jelenség. Nincs népi eposzuk pl. a lengyeleknek, a cseheknek, a románoknak, az olaszoknak sem, hogy más népeket most ne is említsünk; a felsoroltak különböző nyelvűek és vallásúak, talán csak földrajzi elhelyezkedésük — kelet és nyugat között — továbbá történelmi-társadalmi fejlődésük mutat sok közös vonást. Mindenesetre ők éppúgy sajnálhatják a hősepika hiányát, mint mi magyarok.

Mielőtt az eltűnés kérdésére válaszolnánk, előbb arról szóljunk egyáltalán milyen tudományos módszerrel lehet az ilyen bonyolult kérdéseket megközelíteni, amikor erre vonatkozólag szinte semmi írásos feljegyzés nem maradt ránk?

Írásbeli adatok híján két szélsőséges nézet ellen kell állandóan hadakoznunk: az egyik álláspont szerint hősköltészetünkre vonatkozólag soha semmi biztosat nem fogunk megtudni, szinte kár a fáradságért! Az ellentábor pedig minden közvetlen és közvetett adatot felsorakoztat, a jókora hézagokat — évszázadokat és műfajokat — dús fantáziával tölti ki, készpénznek vesz minden még oly kezdeti eredményt is.

E buktatókat elkerülendő, válasszuk ebből a járható utakat! Összehasonlításként kínálkoznak a finnugorok, a belső-ázsiai nomád népek, de minden olyan nép hősköltészetére vonatkozó adatok is, amelyek már elérték a nemzetiségi társadalom fokát. Itt mindjárt meg is állhatunk: nincs a világon olyan nép, amelynek ezen a fokon verses nagyepikája ne lett volna. Mivel a magyarság a nemzetiségi fokon túljutott, biztosra vehetjük, hogy nekünk is volt népi eposzuk. Nemlétét legalább olyan nehéz lenne bizonyítani, mint amilyen nehéz arra válaszolni, milyen is lehetett részleteiben?!

Más népek költészetéről egykorú és újkori feljegyzések, gyűjtések vannak, de a régi magyar irodalom és a mai magyar népköltészet is sok apró adatot kínál, csak ki kell tudni választani az összetöredezett mozaikdarabkákat. A válogatás előtt talán tekintsük át a *műfajok fejlődését*, hogy a következetlen szóhasználatot elkerüljük. Tudnunk kell, mit is keresünk! Mint ahogyan egy egyént is úgy ismerhetünk meg legjobban, ha életútját minél részletesebben feltárjuk, ugyanúgy a verses népi eposzok általános fejlődését is futólag át kell tekintenünk.

A költészet kezdetén még nem különülnek el a műfajok, nem beszélhetünk tehát epikus, elbeszélő költészetéről sem, különösen hosszú idő kellett a verses forma megszületéséhez. A legrégebbi epikai műfaj a *mítosz*, magyarul hitrege, eredetmonda, amely a Világ, az ember és az emberi vívmányok keletkezésére próbál a maga korában „tudományos”, általunk azonban már költőinek tartott magyarázatot adni. A mítoszokban még istenek, szellemek, óriások és állatok szerepelnek, az ember jelentéktelen figura, csupán sorsa a természet erőit megszemélyesítő csodás lények akaratától függ.

Amikor azonban kialakul a *nemzetiségi köztulajdon*, rajta felépül a

nemzetiségi társadalom, egyszeriben megváltozik minden! Az ember szilárd vérségi szövetsége védelmet nyújt a természet vak erőivel szemben, gondoskodik tagjairól, teret ad kiemelkedő tehetségű vitézeknek, varázslóknak és énekeseknek. Az e korból való verses hősének és a prózás hősmesék, tündérmesék már nemcsak túlvilági, csodás lényekről, hanem hús-vér emberekről is szólnak, akik erősek és okosak, azonkívül élvezik a csodás lények egy részének támogatását is, s így már nem maradnak alul a természettel, ill. a szörnyekkel vívott harcban. Róluk előbb papok, szent költők, majd világi és vallási hatalom elkülönülésével udvari, „civil” énekesek szólnak, akik a hősök dicsőítését hivatásszerűleg vállalják és ebből jól meg is élnek.

Ez a fejlődés a legkülönbözőbb időpontokban és módokon, de a nemzetiségi társadalmak keretein belül jutott el idáig. Tudjuk pl., hogy jóval *Homérosz előtt* voltak már ó-görög epikus énekmondók, az *aoidoszok*, akik nemcsak különféle ünnepeken, hanem a királyok lakomáin is énekeltek eltartóikról dicsőítő dalokat. Idők folyamán nyilvános dalosversenyeket rendeztek, a követelményeket megszabták, s ettől kezdve a hivatásos költőket inkább már rapszodoszoknak nevezik. Maga Homérosz is hivatásos vándorénekes volt, tanítványa neves dalkokoknak, tanítója hasonló költőknek, énekeit valamivel későbbi korban írásba is foglalták, ez az *Aliász* és az *Ödüsszeia*.

A hivatásos énekesekről sok középkor eleji *kelta* és *germán* adat is szól, alkotásaik egy részét szintén írásba foglalták, mint már előzőleg említettük. A kelta *bárdok* és a germán *skáldok* lényegében ugyanazok, mint az ógörög aoidoszok és rapszodoszok. Epikus műfajok tucatjait sajátították el, valósággal eleven lexikonok voltak, nem is egy közülük több tízezer verssort tudott fejből.

De időben és térben hozzánk közelebb is hasonló a helyzet. A *közép-ázsiai* nomád népek hivatásos énekeseiről tudjuk, hogy ők is valóságos iskolákat teremtettek: idősebb énekesek maguk mellé vettek fiatalokat, s először csak a szokványos, ismétlődő részek eléneklését adták át nekik, addig ők maguk pihentek, majd egymást váltva énekeltek a tíz és tízezer sorból álló órák, sőt napok hosszat tartó alkotásokat. Bármilyen hitetlen is, egyik-másik énekes több százezer sort tudott fejből, tehát a homéroszi eposzok többszörösét. Közülük a Kazak Dzsambal Dzsambájev neve a legismertebb.

A moszkvai etnológiai kongresszuson is fellépett egy kirgiz dalkok, aki minden elfogódottság nélkül kezdett bele az énekbe. Hangszíne, arc- és kézjátéka kb. sejtette, milyen részletet énekel; megállás és megszakítás nélkül dőlt belőle a szó, az ének, talán még most is folytatná, ha a rendezők tapintatosan le nem vezetik.

E hivatásos énekesek említésével magyar vonatkozásban is találkozunk, ha repertoárjuk nem is volt amazokéval teljesen azonos. *Anonymus* híres középkori *Gestájának* 25. fejezete említi, hogy Tétény honfoglaló vezér

földszerzéséről énekeltek a hegedűsök, továbbá hogy a Lec mezei vereség után hazakerült gyászmagyarok is éneket szerveztek magukról, s úgy tenngették életüket. De későbbi korokból is van adat a hivatásos magyar énekesekre, s egyben költői repertoárjuk megváltozására is. Egy *wartburgi* dalmokverseny titokzatos győztese volt a középkor derekán egy bizonyos *Klingsor aus Ungerlant*, tehát magyarországi *Klingsor*. *Mátyás* király olasz udvari történetírója Bonfini is megemlékezik az udvarban elhangzott hősiek versekről, az angol *Philip Sidney* pedig 1573-ban járt Magyarországon és emlékezéseiben visszatér a magyarok hősi tetteiről szóló énekekre, a hivatásos énekesekre is. Az írásbeliség elterjedése óta pedig könnyen nyomon tudjuk követni az újkori fejlődést.

Hogyan nevezték e hivatásos magyar dalmokokat és mit is adhattak elő? Már 1277-ben felbukkan az *énekes* szó, 1327-ből a török eredetű kobzos, s a következő századokból a *hegedűs*, *sípos*, *regős* és *igric*. Az elnevezések arra vallanak, hogy e hivatásos mulattatók egy része valóban énekel, önmagát valamilyen hangszeren kísérte, míg más részük pl. az igricek inkább bohóc féle mulattató lehetett.

Hogy e dalmokok milyen énekeket adhattak elő, ehhez ismét vissza kell kanyarodnunk az előzményekhez! Műfaji szempontból egyáltalán nem mindegy, milyen verses epikáról beszélünk s épp e téren van talán a legnagyobb félreértés, amely szükségtelenül nehezíti a tisztánlátást.

A nemzetiségi társadalom megszületésével alakul ki a mesés-csodás, verses formájú hősenek, amely a vele csaknem egyidős prózai *hősmese* legközelebbi műfaji rokona. A legrégebbi hős énekek kezdetben nem feltétlenül emberi hősökéről szólnak, mint ahogyan pl. a kaukázusi népek *Nárt*-eposzának legrégebbi részeiben is félistenekről, óriásokról van szó. De a bennünket közelebről érdeklő *vogul* hősenek régi típusai is bálványistenségekről szólnak s ezekbe az énekekbe csak később nyomul be az emberi hős, aki nemzetsége legjobb tulajdonságait egyesíti magában: óriás termetű, erős, okos és legyőzhetetlen: röptében elkapja a rálőtt nyilat, ő maga három-négy embert átló egyszerre, íjját éppúgy nem tudja más felajzani, mint Odüsszeuszét sem. Növekedése is olyan csodás és gyors, mint a mesehősöké: három nap alatt serdül fel. Ha az ellenséggel vív, odafelé *gyalogösvényt*, *visszafelé szekérutat nyit*, éneklük róla. Mély álmából szinte alig tudják felkelteni. Ahol megjelenik, *fejénél a nap*, *lábánál a hold világít*, valósággal tündököl. E hős csodás tettekre képes és lényegében halhatatlan. Ha elköltözik is övéitől, az első hívó szóra visszatér. Az igazi népi hősök sem régen, sem az újabb korban nem haltak meg, hanem az alvilágban, barlangban vagy idegen földön, mint *Rákóczi*, *Kossuth* és *Petőfi* is várták az alkalmat, hogy népük segítségére siethessenek, mint ahogy pl. Szent László is kikelt kriptájából, hogy az *Erdélyre* törő kunok ellen ismét felvegye a harcot.

Visszatérve a *vogul* hősenekre, témájuk *vérbosszú* vagy *feleségszerzés*, ritkábban puszta harc volt, mint általában az epikus énekek legfőbbjének. Ebből az időszakból, tehát a finnugor, ugor együttélés korából

nagyon kevés emlék maradhatott fenn a magyar népköltészetben, erre a kérdésre még visszatérünk.

A finnugor halász-vadász életmódot felváltotta viszonylag fejlett *lovassnomád* életforma, amelyben a hősdalok valósággal kivirágzottak, hovatovább *uralkodó műfajjává* váltak, ezt elsősorban az említett hivatásos énekmondóknak köszönhették. A közép-ázsiai nomád népek életében a legutóbbi századokig fennmaradtak azok a hősénekék, amelyeket mi már rég elfeledtünk. Így a vogul nyomok után most erre az *időben közelibb* és több eredménnyel kecsegtető útra térhetünk.

Első szempillanásra feltűnik, milyen nagy műfaji különbségek vannak a közép-ázsiai nomád verses epikájában. Nagyon régiesek pl. az egyes *mongol* hősdalok, sokszor még csak verses mesék, tele csodás elemmel; a feleségszerzés meséje áll a központban. Újabb időkben viszont már kánok és vitézek, ellenséges népek szerepelnek a hősénekékben; ezek az alkotások kezdenek közeledni a valósághoz, s némelyik történeti énekeket már írásba is foglalták. A nemzeti csodás epikából az állammá szerveződés időszakában jön létre a *nagy epika*, másként *epopeia* és innen már csak egy lépés a könyveposzig, amely Európában (Nibelungenlied, Kudrun-eposz stb.) és Európán kívül (Gilgames, Mahábhárita, Rámájana stb.) egyaránt bezárja a sort. E könyveposzok megszületésével a szóbeli éneklés még nem szűnik ugyan meg, a csodás-hősies és főként túlzó énekek helyett azonban elterjednek a történelmi eseményeket hívebben követő epikus versek ill. dalok, mint amilyen például a kirgiz Manasz-eposz is. Általában az orosz bilinak újabb darabjai és a balkáni vitézi énekek is. Közben nagyon nagy műfaji átalakulás tanúi lehetünk: korábban a démonok, sárkányok és egyéb szörnyek a természet ellenséges erőit személyesítették meg, utóbb e szörnyek mindinkább emberi alakot öltöttek, például ilyen átalakult szörny a mongol hősénekék mangusza: a legrégebb darabokban még a mai sárkányainkhoz hasonló sokfejű, állatalakú szörny, később a hős elpusztítására törő gonosz kán lép a helyére, ill. veszi át az összes negatív tulajdonságait. Az „eredet” mangusz (démon) továbbra is megmaradhat, viszont a prózai formájú tündérmesékben.

Ez a műfajú átalakulás nálunk is bekövetkezhetett, mégpedig már a honfoglalás előtt, tehát jóval korábban, mint a belső-ázsiai népeknél. Ezt persze részben negatív adatokból sejtethetjük, amelyek azonban alaposabb végiggondolás után elég nyomósoknak látszanak. Mivel nálunk nem maradt meg a hősének, a közeli hősmese, példáját vagyunk kénytelenek elővenni. A közép-ázsiai nomád hősénekék szokványos szereplői a táltosló, a sárkány és a boszorkány, mindhárom megvan magyar hősmesékben is. És mint ahogy a mongol hősénekék táltoslova nem szerepel más műfajokban, a magyar táltosló nincs meg a babonás történetekben. Ugyancsak mesei figura nálunk a sárkány is, babonás történeteink viszont szinte mit sem tudnak róla. A magyar boszorkány mindkét műfajban, tehát a hősmesében és babonás történetekben is ismert, igen ám, de a magyar mesék és a babonák boszorkánya eléggé eltér, mint legutóbb beható vizsgálatok

ezt kiderítették. A mesebeli tündér mindig segítõ, a babonásé pedig ásló. Mindebbõl tehát az következik, hogy a honfoglalás, a kereszténység felvételét megelőzve már olyan éles volt az elbeszélõ műfajok elkülönülése, hogy egyiknek a verses hősénekek eltűnése csak a rokon mondaballada műfajokban hagyott nyomot, de már a távolabbi műfajokban (mint amilyen például a babonás történet) nem.

Míg a vogul hősénekek felerészben még verses mítoszok voltak, a nomád népek epikus énekei már igazi hősdalok, hőstörténetek. A vogul hősénekek egy részét a bálványistenségek vallási szertartásain adták elő, a nomád hősénekeket többnyire a harcot megelőző vadászatok alkalmával, illetve a győzelmi, ünnepi lakomákon. Ilyenekről tudósít Attila udvarából az ógörög Priszkosz retor is. A régiesebb hősénekekben még a feleségért vívott harcok domináltak, az újabbakban már nemzetiségi és más népekkel vívott harcok. Régen sok volt a csodás szörny, később valóságos ellenségek váltották fel és az okos táltos ló nagyerejű, gyorsan futó barátok váltak segítőtársakká. A mongol hősénekekben épp oly csodás segítőtárs a táltosló, mint a magyar hősmesékben: több nyelven beszél, gazdáját előre figyelmezteti a veszélyre, és ha bajba sodródott, ő menti ki. Nem csoda, ha az énekesek előbb mutatják be a lovat, aztán gazdáját:

Két szép orcája nemes acélból,
Két erős csüdje fehér jáspisból,
Lengő sörénye: oroszánysörény,
Lobogó farka gyöngyökből szöve.
Kilenc nép nyelvén tudott beszélni,
Kitanulta a bölcsesség titkát.
Értette minden ellenség nyelvét,
Éles elmével legyőzte őket.
Szíve kemény volt, kőből faragva.
Egyenes büszke táltosparipa.

Az énekekben a ló, a hatalmas fegyverek és egyéb kellékek túlzó bemutatása mindvégig megmarad, de a hosszadalmas történetek már emberek és emberközösségek ádáz harcairól szólnak. Az említett kirgiz Manasz-eposz például az ujgurok legyőzését tárgyalja, igaz, alaposan eltulozva a harcot: Az eposz szerint a kirgizek még Pekinget is elfoglalták!

Az orosz bilinák és főként a délszláv vitézi énekek is közelítenek a történeti énekekhez mint említettük. Ezekben már alig van sárkány, soklábú, nyelveket tudó táltosparipa, a hősök is valóságosabbak, de az ellenség, a Balkánon főként a török, még nagyon sokszor rút szörnyeteg formájában szerepel és például a bolgár vitézi énekekben is épp oly gyakori a nagyerejű gyermek, mint a régiesebb nomád hősénekekben. Mégis más világ, más műfaj már ez, a délszláv vitézi énekekből valósággal rekonstruálni lehetne a török elleni harcok menetét, annyira híven követik az eseményeket. Pedig itt nem is jutottak el a nyomtatott formáig, mint

a magyar epikus énekek. (Gondoljunk például Tinódi Lantos Sebestyén műveire). Naiv eposzunk kutatásának talán ez volt az egyik gyengéje, hogy még a honfoglalás idejére, sőt századokkal utána is feltételezték az említett csodás-mitikus hősénekek fennmaradását, holott időközben történeti énekké válhatott. Persze a mi hősénekeink sem lehettek sokkal másabbak, mint a nomád népeké általában, tehát a feleségszerzés, a szörnyek vagy az ellenség legyőzése lehetett a témájuk. E régi réteg emlékei a magyar hősmesékben maradtak fenn. Vegyünk egy példát közülük: nagyon népszerű nálunk az úgynevezett Fehérló-fia mesetípus, amelyet Fanyüvő, Kőmorzsló és Hegyhentergető címen is ismerünk. Nálunk ez már hősmese, arról szól, hogy az említett három nagyerejű barát segítségével Fehérlófia kiszabadítja a sárkányok fogságában senyvedő királylányokat. Ám, ez a történet a mongoloknál még hősdal formájában él. Feltűnően sok a párhuzam: magyarban is, mongolban is leveszik a vitézek ebédjét, alvilágba kell leereszkedni és megküzdeni a sárkányokkal. Elég bizonyításként talán egyetlen idézet is; a mongol hős így szerzi barátait:

Futott akkor dzsangar bátor,
Futott mérhetetlen gyorsan.
Közben, amíg lábát szedte,
Két hegy ugrott fel előtte.
Csodálkozva látta akkor,
Hogy a két hegyet egy legény
Hóna alá kapja könnyen:
Cserélgeti, dobálgatja . . . és így tovább.

Már a honfoglalás előtt hősénekek szólhattak a magyarság eredetéről (csodaszarvas, illetve turul-monda), a vándorlásról (szarvasüldözés, nőrablás) a vérszerződésről és más, történeti jellegű eseményekről is, ezeket később prózai mondák formájában őrizték meg latin nyelvű legendáink, gestáink és krónikáink.

A honfoglalás a kalandozások időszakáról szintén e középkori latin nyelvű gestáink és legendáink szólnak. Bár ezek tudatosan elfordulnak a néphagyománytól, így az egyetemi műveltségű Anonymus egyenesen a parasztok „csacska meséiről” és csalfa énekeiről szól, mégis óhatatlanul beleszótték műveikbe feltehetőleg korábbi vagy korabeli énekrészleteket is, latin prózává átalakítva. Maga Anonymus sem állhatja meg, hogy a honfoglaló Tétény vezérről a hivatásos dalnokok énekek egy részletét idézze; sajnos, latinul; magyarra fordítva kb. így hangzik:

Mindnyájan űk földeket szerzének
S maguknak hírt, nevet nyerének.

Íme tehát még írásos emlék is maradt, ez azonban már inkább történet-ének mint hősdal; ilyenek szólhattak a honfoglaló vezérekéről, a kalando-

zásokról is. Anonymus más helyütt is engedményt tesz, filológusaink szóra ismétlődnek (a magyarok vitézségéről, az ellenség gyáva megfutamodásáról stb.), s bár egyébként Anonymus remek latin stilszta, ezek a csataleírások mégis kissé laposak, szemmel láthatólag magyarból vannak latinra fordítva!

Ilyen történeti, vitézi énekek szólhattak a fehér lóról. Lehel vagy Lél vezérről, a népszerű Botondról, akinek párviadala részben biblikus, részben nemzeti hagyományban gyökeredző történet. Majd amikor a magyarság áttért a kereszténységre, a legendák vették át a történeti és hősnénekből való közhelyeket: így pl. Csanád vezér Gyulával szemben úgy bizonyítja, hogy Ajtonyt ő ölte meg, hogy István királynak felmutatja a kivágott nyelvet. (E motívum A sárkányölő vitéz meséjében maradt fenn.) De Bátor Oposról is azt olvashatjuk krónikáinkban, hogy kitűnő harcos volt és az ecsedi lápban tanyázó sárkányt is ő ölte meg. Századokig népszerű volt az Alap személynév, amely a hősnénekekben szereplő hőst jelentette, de ismert a hasonló jelentőségű bátor szavunk is, amelyet az említett Bátor Opos is viselt a nevében.

Több rokon műfaj is örökölt tehát a régi hősnénekekből, mint már említettük. Még a legendák Szent Lászlója is halhatatlan hős, aki győzelme után éppúgy a megmentett leány ölébe hajtja fejét, mint a keleti hősdalok vitézei. Régi hősköltészeti vonás, hogy e legendák még lovának nevét (Szög) is feljegyzik és lelki kiválóságai mellett hatalmas termetét és testi erejét is magasztalják.

Sok-sok középkori hősről mutathatnánk még ki az epikus, csodás, keleties vonást; Mátyás király az első igazán „modern” népi hős nem véletlen, hogy róla már más műfajok, többek között írásba foglalt epikus énekek is szólnak. (De Zrinyi Miklós másfél század múlva is idéz egy történeti énekből, amelyet Mátyásról zengtek még a kicsiny leányzók is.)

E gyér nyomokat tovább kutatva, legutóbb Vargyas Lajos ért el figyelemreméltó, ha nem is mindenben végleges eredményt. Ő, a magyar népballadák európai párhuzamait, történeti nyomait kutatta, így bukkant rá hősnénekből balladákba átszármazott adatokra. Eredményei oly érdekesek és jelentősek, hogy megérdemlik a futó áttekintést.

Vargyas szerint Kerekes Izsák balladája Európában ismeretlen. E ballada arról szól, hogy a hőst hiába ébreszti apja, anyja, csak mátkája szavára kel fel, hogy megküzdjön az ellenséggel; de már későn: a túlerővel szemben egyenlőtlen harcban elesik. E történet tulajdonképp egy keleti hősnéneke egyik részlete, idők folyamán balladává vált, sőt legutóbb már betyár balladaként is előkerült. Csak az epikus hősök alszanak ilyen mélyen és mernek megküzdeni egyszál magukban a túlerővel szemben, mint ez a balladai Kerekes Izsák. A balladában szereplő gyalogösvényt vág—szekérutat csap mondat is hősnénekből való lehet és egyáltalán nem véletlen, hogy ezen kívül még Szilágyi és Hajmási históriás balladájában maradt fenn. Kerekes Izsák búcsúszavait is megjeljük Kádár István énekeiben:

Kádár István éneke:

Kiontom véremet én szegény hazámért,
Ezenről meghalok kedves nemzetemért . . .

Kerekes Izsák szavai:

Kiontom vérem apámért, anyámért,
Megöletem magam szép gyűrűs mátkámért,
Meghalok én még ma magyar nemzetemért . . .

Ezzel egyetlen hősepikai eredetű balladával szemben több vallási motívum és formula eredeztethető még a honfoglalás előtti hősköltészetből. Többek között a magyar Molnár Anna balladában a csábító férfi az asszony ölébe hajtja fejét, miközben az asszony észreveszi, hogy a fejük fölött levő fán lógnak az előzőleg megölt nők tetemei. Ez a fa csak a magyar balladákban szerepel, szintén keleti hősepikai elem, a fán függenek a vitézek fegyverei és odaaggatják fel áldozataikat, győzelmi jelvényeket is.

A magyar balladák némelyikében példátlanul kegyetlen büntetés jár a hűtlen asszonyoknak: a férj gyolcsba tekerteti, szurokkal bekeneti és eleven fáklyaként égeti el. Ez a barbár kegyetlenség is hősepikai, ahol az ellenségnek segédkezet nyújtó asszonyt büntetik ezzel a halálammal. A balladában való előfordulás tehát másodlagos.

A balladai Budai Ilona az ellenség elől menekülve inkább kincseit, mintsem gyermekeit menti, elhagyott gyermekeit, akiket később — egyes balladaváltozatok szerint a farkasok veszik pártfogásukba, mint a keleti hősdalokban is. (Ne feledjük persze a Romulus és Remus mondával való hasonlóságot sem.)

Vargyas szerint hősdalokból kerültek át a balladákba e másutt Európában nem ismert mondatok, formulák is: — Egy elemében gyalogösvényt vágta, Visszajövetében szekéruat nyita . . . — Vérem a véreddel egy patakot mosson, Testem a testeddel egy sírban nyugodjon! . . . — A fejénél fölkelte ragyogó napvilág, A lábánál fölkelte tündöklő holdvilág . . . amint előzetesen már említettük.

Íme, ennyi az eredmény és ez nem kevés! A kutatás addig mindenestre eljutott, hogy a magyar hősepika honfoglalás előtti meglétét bizonyítottan vehetjük. A tudomány nem ismer lehetetlent, vagy lezárt kérdéseket, s bár időben mind távolabbra kerülünk a szóban forgó korszakoktól, sőt maga a szóbeli költészet is lassan-lassan elhal, közvetett módszerrel mégis némi eredményt tudunk és fogunk is tudni elérni. Azt is nyugodtan állíthatjuk, hogy a jövőben még több, még biztosabb nyomot derítünk fel és remélhetőleg nem is sokára újabb, megbízható eredményekről sikerül majd újra beszámolnunk!

Rezime

Problem herojske epike kod Mađara

Pošto je evropska javnost u drugoj polovini XIX veka upoznao narodni ep Kalevala prikupljen u Finskoj, poznati mađarski pesnik Janoš Aranž je napisao studiju pod naslovom „Naš naivni ep“. U svom tekstu — na osnovu tada poznatih podataka — on tvrdi, da je i mađarski narod imao svoju herojsku epiku, ali ta epika je skoro bez traga nestala do XVI veka. U proteklih sto godina folkloristi nisu otkrili taj narodni ep, ali su sređivanjem poznatih podataka i daljim istraživanjima utvrdili činjenicu i sporadične tragove nekadašnjih herojskih epova.

Autor teksta Imre Katona u analizi herojske epike evropskih naroda kaže, da su herojski epovi nastali na nivou prvobitne zajednice, prema tome ako je mađarski narod nekada bio na nivou te društvene formacije, nelogično bi bilo tvrditi, da nije imao epiku koja odgovara tom stepenu razvoja.

Sporadični podaci, koji su analizom otkriveni u srednjovekovnim latinskim kodeksima koji su nastali u Ugarskoj, jasno ukazuje na to, da pre uvođenja hrišćanske religije kod mađara postojao je jedan stalež profesionalnih pevača-pesnika, koja je imao zadatak, da opeva ratne podvige paganskih mađarskih plemena. Međutim, kad je Stevan I potisnuo paganstvo, to je značio i početak pada nekadašnje azijske tradicije. Neki latinski kodeksi su ipak sačuvali nekoliko stihova te herojske epike u latinskom prevodu (Anonymus: Gesta Hungarorum).

Najnovija istraživanja Lajoša Vardjaša na polju mađarske balade jasno ukazuju na činjenicu, da su neki elementi herojske epike nalaze se u najdrevnijem sloju narodnih balada.

Prema autoru teksta, iluzorno je očekivati otkrivanje nacionalnog herojskog epa, ali postoji verovatnoća da se otkriju dosad nepoznati tragovi ovog drevnog sloja mađarske narodne tradicije.

Resümee

Problem des Heldenepos bei Ungarn

Da die europäische Öffentlichkeit in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts das in Finnland aufgefundene Volksepos Kalevala kennenlernte, schrieb der bekannte ungarische Dichter János Arany eine Studie unter dem Titel „Unser naives Epos“. In seinem Text — auf Grund der damals bekannten Angaben — behauptet er, daß auch das ungarische Volk sein eigenes Heldenepos gehabt habe, aber diese Epik sei bis zum 16. Jahrhundert fast ohne Spuren verschwunden. Während der vergangenen hundert Jahren haben die Folkloristen dieses Volksepos nicht entdeckt, aber mit dem Ordnen der bekannten Angaben und mit weiterer Forschung stellte man die Tatsache und die umstrittene Spuren der ehemaligen Heldenepen fest.

Der Autor des Textes, Imre Katona schreibt in seiner Analyse der Heldenepen bei den europäischen Völkern, daß die Heldenepen auf dem Niveau der

Urgemeinde entstanden seien, das heißt, wenn das ungarische Volk einst auf solchen Niveau der Gesellschaftlichen Entwicklung stand, wäre es unlogisch zu behaupten, daß dieses Volk keine Epik hätte, die einer solcher Entwicklungsstufe entspricht.

Die umstrittenen Angaben, die durch Analyse der in mittelalterlichen lateinischen in Ungarn entstandenen Kodexen entdeckt worden sind, weisen deutlich darauf hin, daß vor der Einführung des Christentums bei Ungarn auch ein Stand der Sänger-Dichter bestand, der die Aufgabe hatte, die Kriegsheldentaten der ungarischen Heidenstämme zu besingen. Aber als Stephan I das Heidentum niederdrückte, bedeutete das damals auch den Verfall der ehemaligen asiatischen Tradition. Einige lateinische Kodexe haben trotzdem einige Stophen dieser Heldenepen in lateinischen Übersetzung aufbewahrt. (Anonymus: Gesta Hungarorum)

Auf dem Gebiet der ungarischen Ballade deuten die neuesten Forschungen von Lajos Vargyas klar auf die Tatsache hin, daß einige Elemente des Heldenepos in der ältesten Schicht der Volksballaden vorhanden seien. Nach dem Autor des Textes ist es doch illusorisch ein Auffinden des nationalen Heldenepos zu erwarten, aber es besteht die Wahrscheinlichkeit, daß die bisherigen unbekanntenen Spuren dieses uralten Schichtes in ungarischen Volkstradition entdeckt werden.